

Dialekt- och folkminnesarkivet

Uppsala

Frågelista 25

Slätter

eggen? Hade man särskilda uttryck för vila under arbetet: pusta ren o. s. v.?

Kappades man om att slå sista biten av åkern eller ängen? Hur tillgick därvid? Utsågs eller tvangs någon av de arbetande att hugga de sista stråna: ta haren, räven? Sökte man fånga harungar under slätterarbetet? Inringade man någon av de arbetande, som sålunda blev sist på ett litet oslaget område?

Iaktogs något särskilt med första eller sista hölasset (bördan)? Satte man kvistar eller lövruskor i höet? Hur inlades höet i ladan? Hade man att iakttaga särskilda mått för att få höet drygt, hindra råttor att trivas i det?

Vilka tecken och tydor tog man vid slåttern (om räfsan kommer med pinnarna uppåt, om två räfsor fastna i varandra o. s. v.)? Berättas det om att någon fått slätterhjälp av trollen (jätten)? Skördade de underjordiska (trollen, vättarna, vittran) samtidigt med människorna? Fick man inte släpa räfsan efter sig på ängen? Varför?

Brukade flickorna uppvaktas av pojkarna under höbärgningen? I vilka former skedde detta?

Namngiv och beskriv lekar, som lektes under slättergillena! Voro några av dem knutna till majstången? Vilken roll spelade denna vid slåttern?

Av illustrationerna i denna lista äro fig. 5, 12 och 16 efter teckningar av O. Gullberg, föremålen från Älvdalen, originalteckn. tillhöra Dalmålsordboken, Landsmålsarkivet. Fig. 13 är hämtad från T. Norlind, Svenska allmogens liv (även i G. O. Hyltén-Cavallius, Wärend och wårdarne II, 2 uppl. 1922, urspr. från Linné). De övriga illustrationerna efter skisser av fil. mag. M. Eriksson efter föremål i Nordiska Museets samlingar, utom fig. 1: 1, som tecknats efter naturen, fig. 1: 2 vartill originalteckning finnes hos G. Grotenfelt, Det primitiva jordbrukets metoder i Finland, 1899, fig. 8: a—b (som tecknats efter föremål i Upplandsmuseet i Uppsala) samt fig. 4, 14 och 15 som tecknats efter naturen.

SLÅTTER.

I. Inledning.

Hur böjes ordet slå i betydelsen 'skära av gräs med lie' (slå, slog, slagit; slå, slåde, slått)? Vilka andra ord finnas för samma arbete: ta ikull gräset, hugga, bagga, skära, meja? Kan slå beteckna hela arbetet med hötäkten, ej blott avsländet av gräset? Namn på slätterarbetet: slåtta, slätter, slog, slåning? Jfr flera uttryck nedan vid slättertiden! Finnas sådana ord som kappslog och timslog? Betydelser? Olika namn på slätterarbete på olika lokaler: a) på fast (ev. odlad) mark: åkersslog, lindslog, gårdesslog; b) på självbärande mark: backslog, hackslog, skantslog, skrantsloge, skrabbslått, myrslog, tuvslått, skogsslätter, vattängsslätter, sjöslog, kärrängsslätter, köslätter, ängsslog, täktslog, hagslog, skrapsslog, dängeslog, slätslog, dikesslog, åbacksslog, åslog, bäckebacksslog, tomtslog, hästforslått? Betecknade dessa namn också de markområden man slog (jfr blivande frågelista om ängar!) eller gräset, som växte på området?

Vad kallade man det gräs, som växte upp på ängarna efter slåttern: återväxt, nyvälle, hå, håv, nylöpe, sidskott, andrune, andlade, andgroe? Vad kallades det att slå för andra gången samma år: slå annsinn, slå nyvälle, slå sidskott? Namn på andra skörden: omslått, tvihack, annorskörd, anngångsslog, anngångsskörd?

Hade man något namn på tiden mellan vårbrukets avslutande och slåttern: latsommar, huveltid, hävel? Vilka namn hade man för slätter- och höbärgningstiden: slåtta, slätter, slåning, slättertid, slåttandtid, »börja med slättkarlar»,

höand, höhöst, höbärgen, hököra, orka? Att bärga hö, höbärga, foderbärga, höa? Vad menas med att ta hö?

Vilka uttryck användes för att beteckna, att man skulle börja slå: börja andtiden, ta till lien, börja med lien? Tog man de olika slagen av slätter (se nedan) i någon bestämd ordning? Berodde ordningen på hur långt de olika grässorterna hunnit i växten?

När skulle man börja med slätterarbetet? Fjorton dagar efter midsommar? Vid Saradagstiden? Var tiden fast bestämd för orten, så att man började viss dag, oavsett grässets utveckling, t. ex. 12—13 juli («Herman och Joel är slätterkarlar»)? Eller hade man särskilda märken, efter vilka man bestämde slätterns början, t. ex. grässets blomning eller frösättning, kornets eller havrens axande? Känner man uttryck som: »när du ser ett kornax (havreax) ska du gå till änges, när du ser två ska du springa dit»? Finnes det omvända uttrycket: »kornaxen få brått, då de få höra hövagnen»? Ansåg man, att något samband fanns mellan göken och slätterns början («göken tystnar, då han får se första hövolmen», »gucku hesnar, då han får se den första hässjan»)?

Uttryck för att man avslutat slättern: slått av, slagit från sig? Uttryck, som beteckna att man fått allt höet under tak: ha bärgat, ha höet inne?

Hade man några tecken efter vilka man beräknade, hurudant vädret skulle bli under slättertiden? Uttryck för att beteckna gott bärgningsväder: höväder, höstaväder, andväder, slåttandväder, torkväder? Uttryck för motsatsen: bodväder, laduväder, slipstensväder? Uttryck, som betecknade, att höet blivit fuktigt genom en mindre regnskur (skämregn, skännereg, höskämma): det har blivit höskämma? Hur länge ansåg man det möjligt att ta hö, fastän det börjat regna («tills härvskafet blir vått»)? Uttryck för att höet blivit fuktigt genom dagg (råna, råmme): det har blivit rånigt, segnat upp, tagit igen sig, slagit igen sig? Att höet torkar: det daggar ur, det tosnar på? Känner man till uttryck liknande »röra åt hunden» för att beteckna att man arbetat i onöd, då man vänt hö och en ny regnskur gör det våtare än förr?

Hade man något gemensamt namn för allt slags torkat gräs: hö, höbol, höbord, forenskap forås? Kunde de sistnämnda liksom foder och stråfoder även betyda halm och grönfoder?

Hade man olika namn på höet efter de växtarter, varav det bestod: klöverhö, timotejhö, tåtelhö, starrhö, fräkenhö, pärrhö, bunkfoder, runtfoder, färne, varna, varna? Angiv huvudsakliga växtslag, som ingå i de olika hösorterna. Hade man olika namn på höet efter den plats, där det växt, t. ex.: hårdvallshö, åkerhö, gärdeshö, vallhö, lindhö, trädeshö, backhö, fjällhö, tomthö, renhö, brinkhö, bräckhö, dikeshö, bäckebäckshö, åhö, sidvallshö, ängeshö, lägdhö, »tov», myrhö, kärrhö, tåkhö, rönningshö, myrfoder, dyfoder? Finnes namn på gräs, som växt på gödslad mark (tada)? Finns namn för motsatsen (myrhö, ängeshö)? Namn på fjolårsgräs: gammalförna, forna, sägg, dödgräs, fynna?

Angiv olika ord, som använts för att beteckna höets egenskaper, t. ex. mjukt, fint, grovt hö, höet är bångigt, stället, bara sprötslingar! Andra uttryck, som betecknat hö: färdvägshö, kyrkfoder o. d.? Skraphö, hötningshö, svångershö (dåligt bärgat hö)? Hög med surt hö (ruka)?

Försök att erhålla uppgifter rörande omfattningen av myr- och sjöslätter m. m. i äldre tid, om nya marker tagits i bruk eller gamla slätterängar upphört att brukas, i så fall av vilken anledning detta skett (sedan man börjat odla vallhö?). Hur stor hömängd ansåg man sig behöva samla för varje djur (ko, häst, får etc.) för att täcka årsbehovet?

II. Redskap vid slättern.

Hade man något allmänt namn för de redskap, som användes under slätterarbetet (slådoningar)?

Lien. Uppgiv de benämningar, som funnits för lien och alla dess delar: lietyg, letöj, slätterlie, slåle, lie, lia, jä, le, sigd, skåkte! Namn på liens delar (fig. 1): liens blad, bak, bake, bakande eller rygg, egg, egga, udd? Namn på den böjda delen närmast udden (krok)? Namn på den vinkelböjda del av lien, som fästes vid skaftet: lår, tånge, tju, tjur,

tjuv, tjö, brom, bromme, brumman, lihals, librott, liehamp, lité? Namn på själva vinkeln mellan blad och lår (lägg)? Namn på haken, som sättes in i ett särskilt hål på orvet: tång, pigg, vårta, brom, spår, spåran, nabb? Namn på den slipade delen av lien: slipgång, slip, liableck, skär, svärm, svarv, eggsvarv, eggsvar, eggsvall, hvata, vutu?

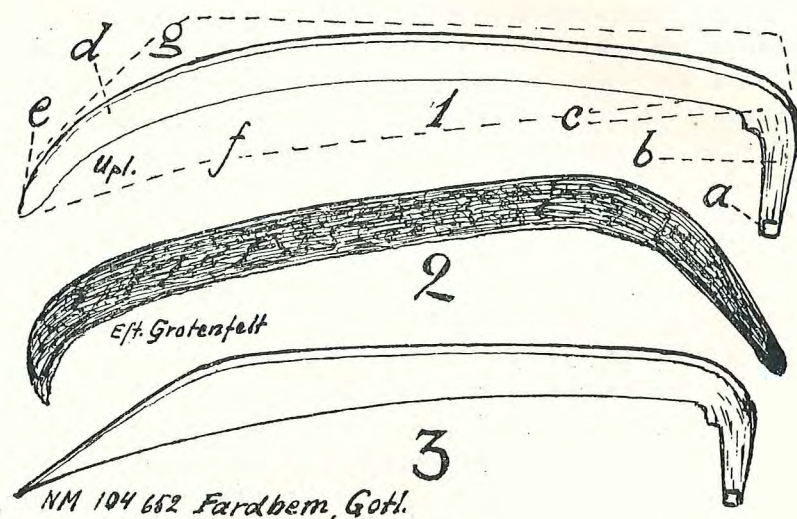

Fig. 1. Liar.

1. Liens delar: a. vårta eller nabb, b. tju eller lår, c. lägg, d. krok, e. udd, f. egg, g. bake.
1. från Uppland, 2. jordfynd från Finland (efter Grotenfelt), 3. från Fardhem, Gotland.

Varifrån köpte man liarna? Fanns det liesmeder i orten? Tillverkade de nya liar, eller reparerade de (stålade, lade på) gamla liar? Namn på omsmidd lie: dängling? Hur lagade man brutna liar? Satte man en förstärkning (liekatt) mitt över brottet (bräckan)? Vad kallades detta (att katta lien)? Funnos liar med namn efter tillverkaren (Sven Svensson-lie) eller tillverkningsorten (Långö-lie)? Liar med tillverkningsmärken (kronlie, vasshammarlie)? Trodde man att somliga smeder genom trollkonst kunde få liarna särskilt vassa? Har man talat om liar, som tillverkades av trollen? Vad kallades smala, utslitna liar: bängling, piga, sigdpiga, stabbsigde? Var-

till användes gamla, utslitna liar, som det ej lönade sig att lägga på? Omsmidde de till skäror, lövknivar?

Vad kallades liens skaft: leskaft, orv, orve, vorv, ärv, bladornv, stutturorv, slängorv? Skillnad mellan kvistorv och stjärtorv? Kan ordet orv betyda något annat än lieskaft och i så fall vad? Vad slags virke användes till orv? Gör en enkel teckning över orvets utseende! Fig. 2. Voro orven raka

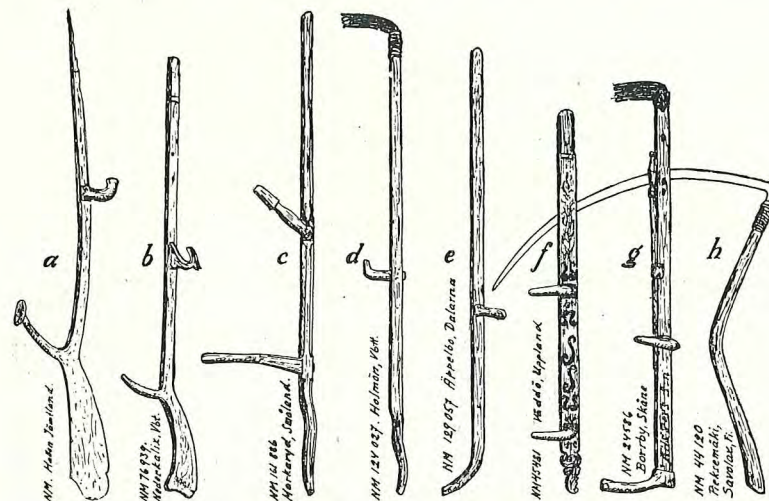

Fig. 2. Lieorv.

- a. från Hallen, Jämtland, b. från Nederkalix, Västerbotten, c. från Markaryd, Småland, d. från Holmön, Västerbotten, e. från Äppelbo, Dalarna, f. från Väddö, Uppland, g. från Borby, Skåne, h. från Pieksmäki, Savolax, Finland.

eller krökta nedtill? Långa eller korta (angiv mått!) Vad kallades själva skaftet: orvslå? Hade orvet en övre bred och flat del: orvs-tyckla, lieorvblad, liefjäl? Hölls den flata delen vid användning under (ovanpå) armen? Hur kallades orv utan »tyckla»: slinkorv, slängorv? Minns man att ny typ av orv införts i bygden? Varifrån och när? Har man haft liar (för resor o. d.) som kunde vikas in i skaftet? Se fig. 3.

Hur höll man i orvet? Hade man ett eller två handtag? Benämningar på dessa: knagg, knagge, knave, knavel, knaver, knuvur, knape, likagg, likatt, orvsknapp, orvskvist,

stjärt, orvkrok, liorvsbock, framknagg, bakknagg, stor-knapp, lillknapp, tapp? Hur fastsattes handtagen vid orvet (självvuxen gren, tapp och fästpinnar)? Hur långt skulle det vara mellan knaggarna (mannens skulderavstånd)?

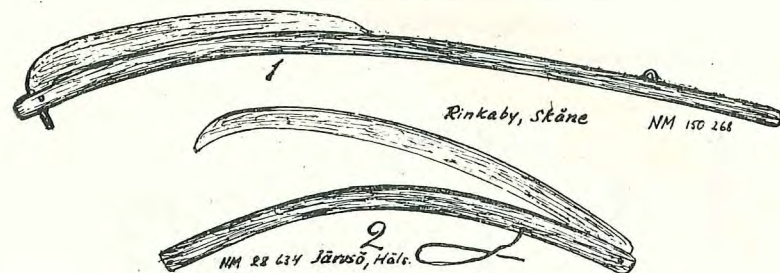

Fig. 3. Fällbara liar.

1. från Rinkaby, Skåne. 2. från Järvsö, Hälsingland.

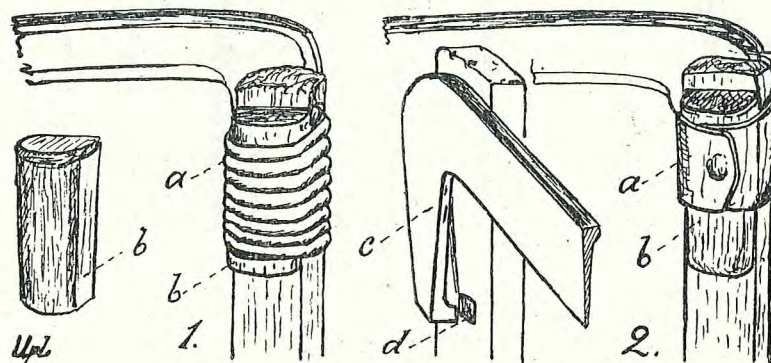

Fig. 4. Liens fastsättande vid orvet.

1. med vidja, 2. med järnring. a. vidja och ring, b. kil, c. tju, d. värthål och värta.

Hur fästes lien vid orvet? Fig. 4. Var den fästad så, att den lätt kunde tagas loss och bytas ut mot en annan? Vad kallades hålet i orvet, där »värta» på lielåret sattes in: nabbhåll, värthål, bromhåll? Vad kallades det bindsle, som kvarhöll lien i sitt läge: vidja, vidlåga, stöling, liholk, likåk, lieband, binda, liring, lietåg, tåga, libast, tåt, rem (och drag), skruvring, liskruv? Av vad slags material var den:

en envidja, en ekvidja, granrötter, kluven rotting, en läderrem, en järnring? Har länge tillbaka har man använt järnring med skruv? Kilade man annars fast lien med kilar mellan orvet och ringen (lien och ringen)? Vad kallade man dessa kilar:

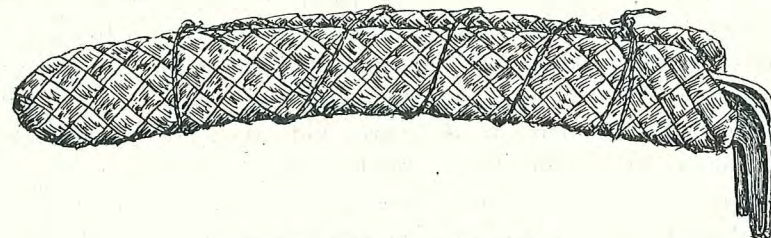

Fig. 5. Liesko av näver.

Från Älvdalen, Dalarna.

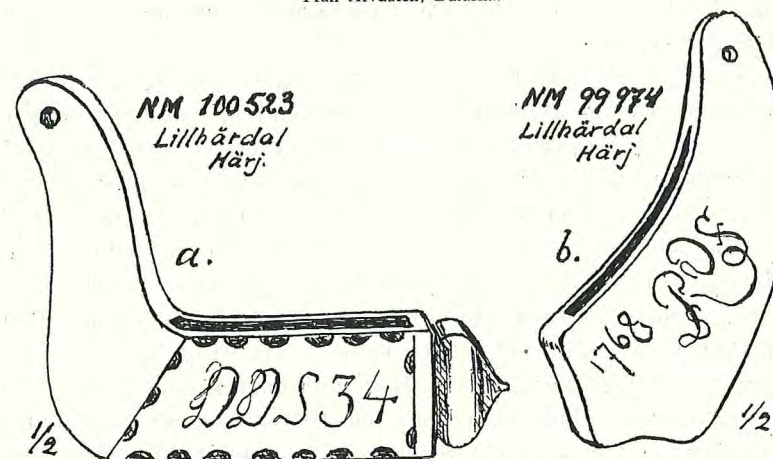

Fig. 6. Lieband för transport av lösa liar.

Av trä, båda från Lillhärdal, Härjedalen.

blägd, lieplugg, likil, ljåvägg, sigdedvärg, fläns, skärpkil, lillkil? Varav gjorde man kilarna (ben, trä)?

Hade man särskilda fodral samt andra anordningar för liarna, när man transporterade dem (se fig. 5 och 6), eller lindade man en trasa e. d. om dem? Vad kallades fodralen, om man hade sådana: liesko, liebära, lieslida? Varav gjorde man lieskor (näver, enbark, trä)? Förekom särskild utsirning på lieskon?

Beskriv hur den såg ut? Fanns ordet lieband i någon hithörande betydelse?

Beskriv hur lien hölls under arbetet! Gick man under arbetet starkt framåtböjd eller nästan rak? Hur provade man att vinkeln mellan lien och orvet var riktig? Uttryck för att ställa in lien i riktig vinkel: vika åt lien, ställa lien? Uttryck för att vinkeln är riktig: lien står jämt? Uttryck för inställning: lien står över, är översatt; lien står under, är undersatt? Uttryck för att lien var så fastsatt vid orvet, att eggen följde tätt efter marken, då lien svängdes: lien är jordlagd, jordställd, jordvänd? Att ställa in lien så: lägga, jordlägga, jordställa lien? Namn på redskap som användes för att ställa in lien: liarätta, lieveck, lihätta, lielag, liskränka? Hur såg denna ut? Kunde den vara kombinerad med en yxa (lieveck-yxa)?

Hade man nedtill på orvet från liebandet till första lieknaggen en vinge av flätade vidjor eller en böjd hasselpåk (-båge), som hade till uppgift att vid slätter på myrar eller gles vall samla det avslagna gräset? Eller förekom sådan anordning endast vid skörden? Vad kallades den: krag, buga, flägg, bläkt?

Uttryck för att lien är vass: biter bra, är till eggs, skarp, står bettet? Att lien är ovass: inte står bett, är blöt, utbett, skämd, stenhuggen, slö, slöger? Att vallen är lättslagen: lättbett, lättslädd? Att vallen är hårdslagen: hårdslög, hårdbett? Hur höll man sig med vassa liar under dagen? Hade man flera liar till samma orv, som byttes vartefter de blevo slöa? Slipades liarna först efter dagsarbetets slut? Känner man från gammal tid, att man i stället för att slipa liarna hamrade ut eggen för att få den tunn och vass? Skilj härifrån uthamringen av liarna, då de voro slitna och smala och hamrades ut till större bredd före slättern (dänga liarna) och bruket att låta uthamra liarna (päna) hos en pänsmed!

Hur skedde slipningen av liarna? Jfr slipning av eggverktyg i frågel. 22! Slipning med vattenhjul? Beskriv anordningen för slipstenar vid gården och vid sådana, som man förde med sig ut på ägor! Namn på hela slipanordningen: slipraglet?

Användes bara runda stenar eller också planstenar? Namn på de olika delarna av slipstensanordningen (slipstol, slipbock med sliphö för slipvatten, slipstensvev, slipslaga, slipvind av trä eller järn)? Hade man svänghjul för att få rörelsen jämnare? Användes slipmänn att hålla lien med vid slipningen? Namn på slipavfallet: slipgår, slipsinder? Uttryck för att man slipat lien så att eggen viker sig: slipa råegg, rog, råk, rå? Uttryck om man råkat skära sig på lien vid slip-

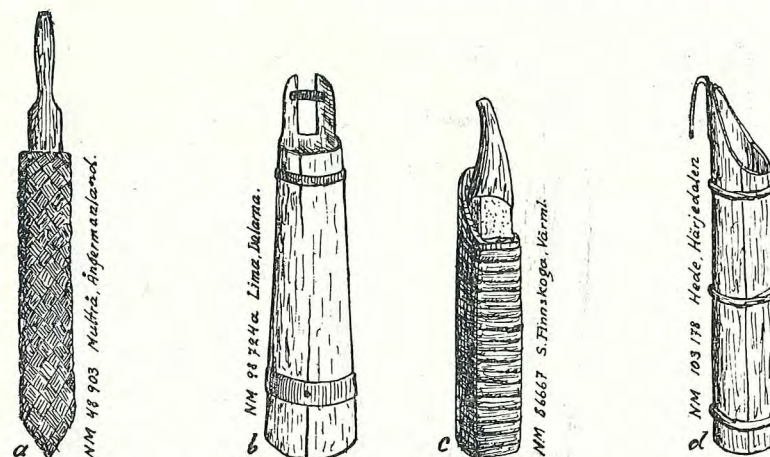

Fig. 7. Brynfodral och brynbyttor.

a. från Multrä, Ångermanland, b. från Lima, Dalarna, c. från S. Finnskoga, Värmland, d. från Hede, Härjedalen.

ning (få liemus)? Att bryna (brynja) lien med bryne: brynja, brynsten, sända, harsten, stryksten, vasten, hen? Varifrån köpte man slipstenar och brynen (Orsasten, Gotlandssten, Losbryne o. s. v.)? Hade man brynstenen förvarad i en brynbytta (henstroock) med öron och käpp (kälp) med vilken den bars? Hade man också brynvatten i byttan eller doppade man brynet i ett dike, spottade på det o. s. v.? Förvarade man brynen i ett särskilt (utsirat?) fodral: brynkont, brynbutt? Fig. 7. Varav var det tillverkat (bast, ett kohorn)? Hade man särskilt namn på det ställe, där brynbyttan förvarades: brynställe? Att stryka (vättja, vispa) lien med liesticka, brynsticka,

vispsticka, liavisp, raspa, sigdspån, strykspån, skena, stryksticka, stråksticka, kådlobb? Hur förfärdigade man en strycksticka (tog en bit av gammal hård ekved, som räfflades, beströks med tjära, kåda, fett eller grädde och beströd-

Fig. 8. Brynstickor och smörjehorn.

a. liesticka från Uppland, b. horn för liesmörja från Uppland, c. Brynsticka från Lima, Dalarna, d. Strykspån från Långaröd, Skåne.

des med sand eller finkrossad slipsten): slipstensmjöl? Eller strödde man sand på stickan, då den skulle begagnas? Namn på förvaringskärl för sanden (sandäska)? Hur förde man med sig strykstickan (i rem på lien, nedstucken i stövelskaftet, i fickan, handen)? Sjöng man i takt, när man brynade eller strök lien? Angiv de visor man sjöng! Fanns brynsticks-

hammare (brynsticka med en liten hammare att knacka fast lien vid orvet med)? Förekom lös liesmörja, slipsmörja, slipsinder, förvarad i en särskild kopp slipsmörjehorn (ett avsågat kohorn) (fig. 8), som man spände fast vid en knapp i byxorna? Strök man smörjan direkt på lien och strök den med en vanlig trästicka? Trodde man att man skulle få gott bett hos lien genom att blanda ormfett i liesmörjan? Namn på den svarta smuts, som bildas på lien, då man stryker den med brynet: liesorta? Hur kallade man den sträcka man kunde slå i sträck mellan två strykningar av lien: ett strykhåll?

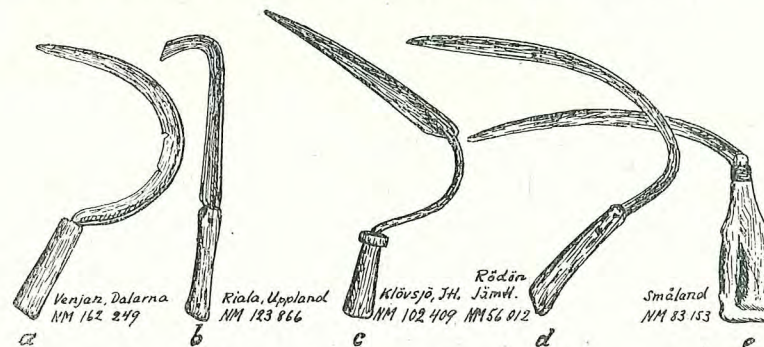

Fig. 9. Skäror.

a. från Venjan, Dalarna, b. från Riala, Uppland, c. från Klövsjö, Jämtland, d. från Rödön, Jämtland, e. från Småland.

Har **skära** (fig. 9) använts att slå t. ex. gräs i backar med? Benämning: grässkära, krokkniv? Har skära använts att »skära» vass, potatisstjälkar eller »grönrägar» med? Har man på färdväg fört med sig en mindre, hopfällbar skära att slå gräs efter vägen med?

Räfsan. Allmänt namn på räfsredskap: räfstyg, rivetyg? Har man tillfälligtvis använt en buske med nedåtböjda grenar som räfsa? Beskriv hur en vanlig handräfsa såg ut och hur den gjordes (fig. 10)! Benämningar på räfsan: räfsa, raka, riva, rakeriva, stäckeriva, kvinnfolksärja, kämärja, ärja, harv, härv? Vad kallades skaftet (staken, tyet) och varav gjorde man det (av al, asp, furu, gran, björk, ask)? Namn på kammen: kam, tjäl, skalle, huvud, rivehuvud, ärjhuvud, ok, okan,

hock, hokan, rivuk, rivok, härvock, rivträ, härvbånke? Av vad slags virke tillverkades den (ask, björk)? Hur fästes skaftet vid kammen (skaftet stucket genom ett runt hål i kammen och förstärkt genom några i skaft och kam fastsatta bågar, skaftet tvekluvet, skaftet med en bred tapp fastsatt vid kammen)? Vad kallades en sådan bredare del av skaftet: tyckla, skaftknapp? Var denna målad eller dekorerad med utskärningar (kors)? Hade man räfsor med en ihållighet i skaftet, som man lade ärter i för att de skulle skramla, då man använde

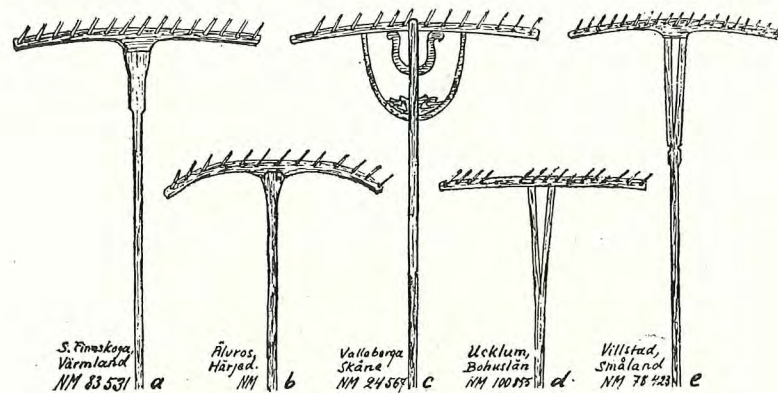

Fig. 10. Räfsor.

a, från S. Finnskoga, Värmland, b, från Älvros, Härjedalen, c, från Valleberga, Skåne, d, från Ucklum, Bohuslän, e, från Villstad, Småland.

räfsan? Hur målades räfsan för övrigt (tjärad, bestruken med oljefärg i olika kulörer)? Gjorde man räfsorna själv eller tillverkades de av yrkesmän? Skulle fästmannen göra en räfsa och ge fästmön som fästegåva: fästmöräfsa, fästmöhärv? Voro dessa utstyrda på särskilt sätt?

Vad kallades pinnarna i räfsan: härvpinnar, rivpinnar, rivetänder, tinnar? Förekommer räfspinne i samma betydelse eller betyder ordet endast pinne i hästräfsa? Av vad slags virke gjorde man pinnarna (apel, syren, ek, ask, rönn, måbärsbuske)? Hur fäste man pinnarna i kammen? Sätta i pinnar (tindla)? Hade man hals och huvud på pinnarna? Hur gjordes hålen i kammen (med ärjsvedjejärn, härvpinnare)?

Hade man olika namn på olika slag av räfsor efter den som använde dem eller det ändamål de användes till: karlhärv, kvinnfolkshärv, kämhärv, kämärja, stäckeriva, räfshärv, rakeriva, raksterriva?

Har man sedan gammalt använt släpräfsor eller andra hästräfsor, hästrivor? Beskriv deras konstruktion! Har man

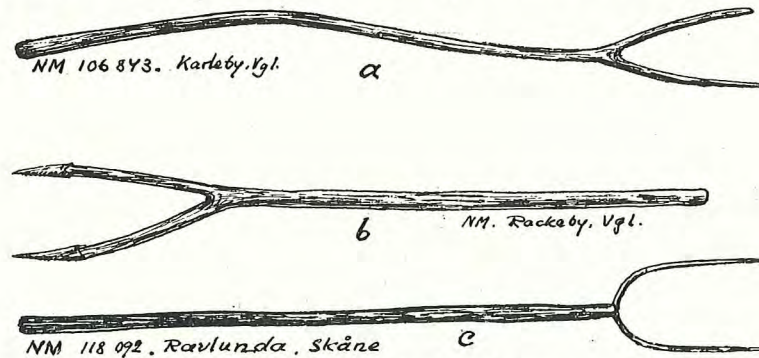

Fig. 11. Högafflar och tjugor.

a, av hassel, från Karleby, Västergötland, b, av trä med järnskodda spetsar, från Rackeby, Västergötland, c, av järn med träskaft, från Ravlunda, Skåne.

Fig. 12. Hösvege.

Från Älvdalen, Dalarna.

använt höbom (en 4—5 m. lång träbom) att släpa samman det hopräfsade höet med till volmar?

Högafflar och hötjugor? Fig. 11. Andra namn: högrep, fork, kvissel? Till vilka arbeten användes sådana? När kommo gafflar av järn i bruk? Två- eller tregreniga trätjugor? Stacktjugor med tre grenar, som man använde, då man stackade hö? Höföra att skjuta eller föra upp hö på skullar med? Namn på de olika delarna av en högaffel: skaft, klor, ångar, skänglingar; skaftholk, fal, fluddra, strut med vilken själva gaffeln var fäst vid skaftet? Var denna i ett stycke med klorna eller var den lös och gaffeln med en tånge inslagen i skafthol-

ken? Benämningar på högaffel efter antalet klor: tvåångad, trehornad, treångad?

Transportredskap. Omtala alla olika slag av bäranordningar för hö, som förekommit i orten! Har man använt rep att slå runt höbördan? En björkvidja eller liknande (fig. 12)? Hur gjorde man löpögla på rep eller vidja? Med hjälp av träkrok? Benämningar: bugrep, bördvidja, hösvveja, sveg (e), hösvvaga, svalka? Har höbåge (forbåge, buga, bugmes) förekommit? Hur var denna konstruerad (fig. 13)? Material? Har man använt flätad hökasse: höbände? Band av hö kring höknippa (höbändel)? Vad kallades den hömängd, som man

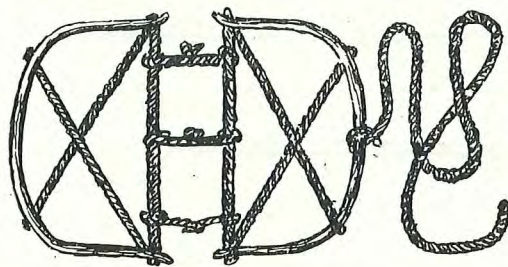

Fig. 13. Höbåge.
Från Småland.

kunde föra med i en börda med rep eller höbåge: höbörda, höbyr, svegbörda, höknippe? Hur benämndes själva transporten: bära i svege e. d.? Har man fraktat hö på häst med hjälp av försadel? Hur var denna konstruerad? Har man burit hö på stänger, som man skjutit under höbördan? Vad kallades de: hävlar, snesar, bårkäppar? Brukade man använda björk- eller videkvistar att lägga vid båda ändar av bördan, så att ej höet skulle falla ned mellan hävlarna: bördkvistar, hävelkvistar, bördvidjor? Hur benämndes själva transporten: bära på hävlar, hävla? Släpor för handkraft eller häst? Konstruktion och benämningar: hösläpa, höslipa, släpbår, asa, höasa, mara, folkmara, hästmara? Namn på stängerna och på tvärstycket baktill? Hade det sistnämnda upprättstående pinnar eller båge att kvarhålla höet? Hade släpan botten? Har man använt en stor trädgren med lövet på (trysa) som släpbår?

Har man använt höslädar och hödrögar för körning av hö sommartid? Beskriv deras konstruktion och angiv benämningar på alla deras delar! Jfr för övrigt liksom i fråga om

hövagnar (höstavagn) blivande frågelistor om kördon! Höskrindor på vagnarna?

Omnäm alla andra verktyg och redskap, som kunde komma till användning vid höslåtter och höbärgning!

III. Slåtterarbete och bärgning.

Vid besvarandet av denna avdelning, som sökt så vitt möjligt ta hänsyn till metoder från alla trakter av landet, torde meddelaren söka besvara vad som gäller för hans ort så ingående som möjligt. Vid behandlingen av de olika förfaringssätten för slåtter på olika lokaler böra hänvisningar göras till den grupp, där ett arbetssätt förut utförligt behandlats, då detta i likartad form återkommer inom en annan grupp.

a. Insamling av gräs utan användning av lie för omedelbar förbrukning (eller torkning).

Har man för vissa ändamål eller på visst slags mark (buskmark) ryckt upp gräs med händerna (att knia, snugga), t. ex. för att ge åt svinen eller åt korna, då de kommo från betet på kvällarna (knia åt grisen, plocka, ruska, rycka i bås)? Har man rivit gräs åt hästen, då man körde foror på sommaren? Har man även rivit gräs till förvaring för senare behov? Har man använt skära eller krokkniv (se sid. 5, 11!) för att skaffa foder till smådjur eller hästar, då man var ute och körde?

b. Slåtter i backar, på dikesrenar o. s. v.

Om namn på sådan slåtter, se sid. 1! Använde man särskilt breda liar vid sådan slåtter (skäkte)? Har man om detta arbete kunnat använda sådana uttryck som liefara (lielöpa) en backe?

Brukade backslåttern utföras på mellantider mellan annat slåtterarbete? På regniga dagar? Fingo torpare och statare lov att slå backar och dikesrenar på gårdsägarens mark för egen räkning? Fingo de slå i backarna för gårdens räkning som ackordsarbete (på beting), sedan dagsarbetet avslutades på fäl-

ten? Vad kallade man ett sådant område, som man fått som beting (en stadge)? Uttryck för att slå på detta sätt i motsats till vanlig slåtter, då slåtterkarlarna följdes i rad (slå stadge)?

Fick höet i backar och på dikesrenar torka på de platser, där det slagits, eller fördes det i rått (segt) tillstånd hem till gården och torkades (hässjades) där?

c. Slåtter på skogsängar och myrar.

Frågorna i början av mom. c. gälla i de flesta fall även för mom. e. i den mån arbetssätten äro likartade!

Brukade man börja slåttern på bestämd veckodag? Vid vilken tid på morgonen började man arbetet (vid soluppgången)? Har man för att beteckna tidigt morgonarbete använt uttryck som »ta dagen från morgonen»? Fanns benämning på område, som slogs före frukosten (braddmåls-tjäg)? Brukade man upphöra med slåtterarbete fram på förmiddagen, då slåtterdaggen (rånaden) gått ur (daggat ur) gräset och det blev mera hårdslaget? Brukade man också slå en stund på kvällen, sedan daggen börjat falla (det blir rånigt)? Hur länge fortsatte man in på natten? Benämning för det område, som en man hann slå på dagen (mans-slätt)? Uttryck för att man inte får slå mera, förrän det man slagit blivit inbärgat (vi få inte lägga under mera)?

Har det förekommit på orten att även kvinnorna fört lien vid slåtterarbete? Undantagsvis eller regelbundet? När upphörde seden?

Har det förekommit att slåtterfolket haft två dagars ledighet, innan de började slå? Brukade man vila ett slag på förmiddagen, då man stigit upp i otta och börjat slå? Brukade man sova under denna rast? Eller användes den för att byta liar till orven, slipa dem, sätta nya pinnar i räfsorna i de avbrutnas ställe?

Hur tillgick själva **slåtterarbetet**? Gingo slåtterkarlarna (slåttarna) i rak linje efter varandra tvärs över ängen? Vad kallades detta sätt att slå: slå slag, slå slagom, gå med slag, gå skärgång, skärgång, slå skär? Vad kallades den, som

gick först i raden: förkarl, förgångare, föråtkarl, förhuggare? Brukade man slå i kapp? Sökte man hindra varandra genom att lägga sin grässträng i vägen för de andra? Vad kallades det att varje man gick och slog för sig och på grund av terrängens beskaffenhet, buskvegetation e. d. ej kunde gå rakt fram? Kallades detta att slå ånn, slå ona, slå vogn e. d.? Kunde dessa uttryck betyda detsamma som »slå skär»? Vad kallades det stycke, som varje slåtterkarl slog (skårdyk)? Jfr »slå stadge»! Hur benämndes det stycke, som varje slåtterkarl slog, då han gick ett slag tvärs över ängen: ett slag, lieslag, ett skär, en skår, lieskåra, skål, ånn, årn, von, föra, plag, flod, strete? Motskår? Uttryck för att ta breda slag: ta ut slaget, svajsa? Vad kallades det som slogs av vid varje hugg med lien: hugg, lietag, skär? Hade man särskilda liar eller särskilda orv vid myrslåtter? Vinge på orvet för att samla ihop det avslagna gräset (jfr sid. 8)?

Benämning på den avslagna grässträngen: liesträng, skärkam, skårhö, höbår, bål? Vad kallades att slå så att strängen kom att ligga mot oslaget gräs: slå oppi? Hade man särskilt namn på den dubbelsträng, som bildades, då man vände och gick tillbaka i motsatt riktning efter första slaget: motsträng, tviskåra? Uttryck för att en äng nyss blivit slagen: den ligger på slag, ligger under? Namn på smal remsa av en slått: slåtränning? Namn på den kvarstående stubbryggen mellan två slag: avragg, avragge, avragga, ragg, hovd, havd? Att slå, så att en sådan rygg kvarstår: hovda? Vad kallades vänstra sidan av slaget: utränning? Vad kallades att låta lien mycket tätt följa marken: låra, lägga ned låret? Benämning på av lien upphuggen jordtorva: liamus? Uttryck för att slå för djupt, så att gräsrötterna skadas: liebränna? Namn på den kvarstående stubben av gräset: liestubb, stom? Namn på gräs- tofsar, som stå kvar mellan huggen i slaget: älvdansar, sjane- strå, slåragg, get? Kunde den person, som observerade »geten» ställa sig vid denna och ropa »bä», för att håna den som slagit illa? Andra straff för slarv vid slåningen (ge stutt, stutta)? Fanns uttryck som »slå på knappen» och »ligg på knappen» då man slog illa eller väl? Uttryck för liten oslagen bit (bjäckre)?

Följde kvinnorna karlarna åt hela tiden under slåningen och bredde ut grässträngarna, där dessa voro för tjocka för att kunna torka som de voro (slå ut höet)? Eller **räfsade** de bort gräset från de sumpigaste och mest oländiga platserna samt bredde ut det till torkning på högre platser (räfsa krånge, krångmas)? Vad kallade man detta arbete: breda, räfsa bredor, räfsa rufsa, rufsa höet? Hur benämnde man de sammandragna höbredorna: breda, bredsla, dyssja, rufsa, ströja? Hade man särskilda namn på mycket små sådana, lagda t. ex. på en tuva (dvärgbo)? Namn på platsen, där bredorna lågo: bredestad? Uttryck för att breda ut höet: riva ut, slå isär, slå ikring, strö ikring, slå ut liesträngarna, slå ut slaget, skåret, sprätta ikring? Namn på räfsningsarbetet: råkster, rakst? Uttryck för att räfsa: räfsa, raka, riva, härva? Sades gräset vara enbrett, sibreda, när det var så pass tjockt, att man ej räfsade samman det i bredor? Kunde uttrycket »ta upp efter någon» beteckna, att man räfsar efter en slätterkarl? Kunde man säga, att det »osade härvskaft», när slätterarbetarna ej hunno undan för räfsarna? Namn på dem som räfsa: räfserska, räfsbrita, räfspojke, räfsare, råkster, rakstra, rakesa, rufskall? Uttryck, som beteckna alla räfserskorna: räkningkvinnfolket? Benämning på det stycke man räfsade rent med ett drag av räfsan: räfsdrag, härvdrag? Tog man ett lieslag i varje räfsdrag? Sade man, att räfsaren »slog knut på härvskaf-tet», då han ej räfsade ut draget riktigt? Beteckning för höet, som man räfsade: rak, räfsor? Benämning på det hö, som man fick samman, då man räfsade andra gången: efterräfs(or), eftertag, attrakst(er), slarv-, upp-, blårakster, gamrakst? — Hur många slätterkarlar skulle en duktig räfserska hinna räfsa efter? Känner man sådana uttryck som att räfserskan jämt skulle ha »sju tappar hö i vädret»?

Hur behandlades höet vidare? Fick det **torka** färdigt på marken? Satte man upp det halvtorrt eller rått på hässjor? Uttryck för sätt att hässa höet i rått tillstånd (slå och bära upp), halvtorrt (slå och breda)? Uttryck för att höet är torrt nog att hässjas: hässjetorrt? Om man lät det torka på marken, vände man då höet: röra, picka upp, hacka, tåsa ut hö?

Eller skedde detta i samband med att man räfsade bredorna till smala strängar? Skedde detta samma dag som man slagit höet? Andra benämningar på detta arbete: stränga hö, subba ihop höet till en rygg? Lade man sedan ihop höet till större högar, som man bar (eller körde) till ladan? Vad kallades detta arbete: sätta ihop, börda, hopa, höga, stäcka, såta, säta, vålma höet? Sätta en hösåt? Var det någon skillnad mellan en börda och en vålm? Namn på bördor och vålmar: börda, hop, höhupa, hög, hökuva, regnkuva, muva, kuv, kysling, kiauk, tjuk, pjuk, pyk, hådråga, stack, såte, såtan, säthöhöp, vålm, vålm? Hur gjorde man en vålm eller en börda? Om den var avsedd att bäras? Att köras? Utfördes vålmningen av två personer, en man som med kraftig räfsa sköt, skuvade hop höet framför sig i strängen till ett fång, kämhög, och en kvinna, som räfsade, rakade efter? Av hur många fång bestod bördan, då den var färdig (2 stora skjutkämmor i botten, 2 mindre lyftkämmor ovanpå och räfstappen, efterräfsen i skarven mellan dem)? Satte man upp höet på spetsade stölar (ryssar) med inborrade pinnar eller tvärstycken nedtill? Vilka benämningar utom nyss anförda kunde förekomma som namn på höfången: kämba, kämla, kämse, kamse, femja, höfamna, fang? Uttryck för att ta samman sådana fång: kämba, kämsa, femja, fema höet, slå kämlor, slå stäckefång? Namn på stället, där man tar fång: upptag? Vad slags räfsa användes: kämärja? Bars fångt till vålmen (hässjan) med räfsans kam lodrätt ställd och skaftet stött mot axeln? Användes gaffel eller tjuga i stället för räfsa? Namn på stycket, där strängen legat: eftersträng, rakerumpen? Att raka inté rakerumpen? Att bli efter ett stycke vid sådant räfsningsarbete: få orakstren, få harvskaft? (Obs. att dessa moment gälla även för hässjning!) Hur länge fick höet stå i börda, innan man bar eller körde det till lada eller stack? Fick det stå länge för att bättre följa med vid bärningen?

Hur **fraktades** höet från ängen till förvaringsplatsen (jfr s. 14 f.!) Om man bar in höet, vad kallades den som bar bak- efter: bakhuggare? Hade också den som bar före särskild benämning? Brukade man ställa bördan på något särskilt sätt

t. ex. på avraggen mellan slagen, för att det skulle gå lättare att hävla under den? Hur tillgick detta? Vad menades med att hävla upp? Om en flicka, som hävlade under, fick en hötapp, hösudd i ändan på sin hävel, sade man då att hon fått en vaggtapp (horunge)? Vad sades, om man råkade spilla hö, då man bar på hävlar: bördan kalvar? Bar man (åtminstone i början) bördorna direkt in i ladan? När detta ej längre gick, bar man då fram ett större antal bördor, som sedan (med tjuga eller gaffel) fördes in i ladan? Vad kallades detta: ha in, häva in, ge in, lassa in, ösa in höet? Namn på den som utförde arbetet? Hade han något verktyg eller använde han endast armarna: fånga höet, ta höfång? Togs höet emot inne i ladan med verktyg eller med bara händerna (ta undan, dra undan)? Vad kallades den som tog emot höet inne i ladan: mottagare, undandragare, lagubbe, labuse? Ålåg det denne att också trampa höet (trampa ladan) eller utfördes detta av en tredje person? Namn på platsen, där bördan stått: bördsto, muvestad? — Uttryck för att räfsa samman kvarblivet hö efter en börda: ta ihop bördsto, räfsa efter bördsto? Skulle »bakhuggaren» alltid utföra detta arbete?

Hade man **lador** ute på ängslotter och myrar i skogen? Vad kallades de: ängslada, myrlada, lädu, löda, la, bod? Har man haft sådana namn som ostkar för särskilt små lador? Om ladorna jfr blivande frågelistor om byggnadsskick! Hur voro ladorna lagda? På fastare mark (hol) mellan myrsträckningarna? På småbackar mitt i myren (holme, labacke)? På höga pålar ute på myren?

Om man ej hade lador ute på myrarna (eller om höet ej gick in i dessa), förvarade man då höet i stora **stackar** (fig. 14), som sedan kördes hem på vinterföre (om hässjor se nedan)? Benämningar på dessa: stack(e), börel, häs, tjuk? Hade man andra namn för stackar med fyrkantig grundplan: dös, kamstack? Var ställde man stackarna, och hur gjordes deras underlag? Namn på underlaget: stacksto, stacksbotten? På bottenlagret (stacksbörja)? Hade man med stöd försedd stackstäng i mitten på underlaget, kring vilken höet lades? Hur gjorde man stacken? Uttryck för att öka och minska stackens

omfång efter höjden: lägga ut och dra ihop? Vad kallades den som hade ansvaret för stackens läggande: stackmästare, stackare? Hade man någon medhjälpare i stacken, eller var han ensam? Uttryck för att ta emot hö i stacken, att ge upp hö i den? Vilka redskap användes? Uttryck för att göra stackar: stacka, stäcka, hässja hö? Trampa i stacken? Brukade man salta i stacken? Andra medel (även magiska) för att hindra höet

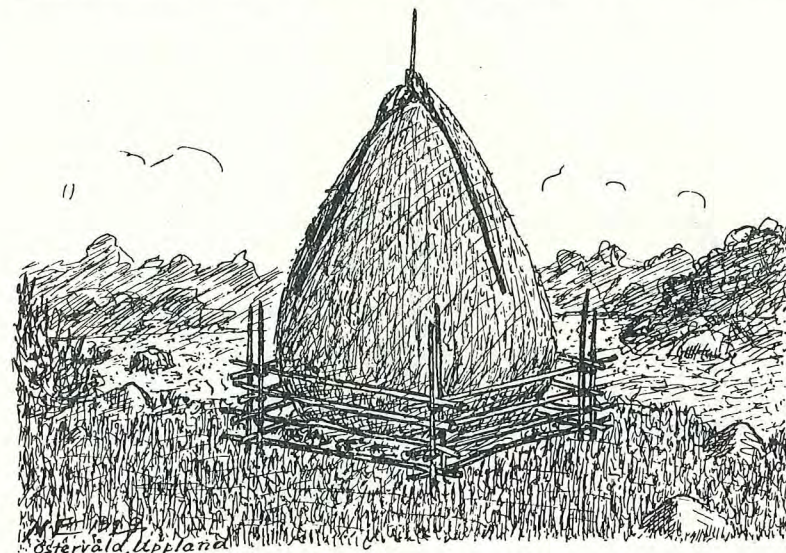

Fig. 14. Höstack.
Från Uppland.

att bli skämt eller odrygt? Hur gjorde man toppen av stacken? Gjordes den av halm eller täcktes med ris e. d.? Hängde man hopflätade björkslanor (värlor, hällor) eller stänger över toppen för att hindra höet att blåsa bort? Hägnade man in stacken för att freda den mot betande kreatur? Namn på inhägnaden: stackhage, skidgård o. s. v.? Jfr nedan! Hur uttryckte man att höet tog hetta, brände ihop, blev bunkabränt i stacken (ladan)? Självantändning? Hur förebygde man för stor hetta (man tog ut en bråntapp ur stacken (ladan) och lade in en sten ur en nordrinnande bäck i stället: »ta ut en öl och släppa in en köl»)?

Satte man upp höet i **hässjor**? Andra benämningar på dessa? Upplades hö till torkning på trädgrenar, buskar, gärdsgårdar o. s. v.? Vilken är målets beteckning för hässja hö (ställa hässja)? Angiv de olika sätten att uppföra hässjor, om de avsågos att stå med höet till vintern (vinterhässja, hårdhässja, fasthässja) eller om detta snart inbärgades, om de voro avsedda för vallhö, fräkenhö eller myrhö? Kallades dessa sistnämnda myrhässjor, kölhässjor?

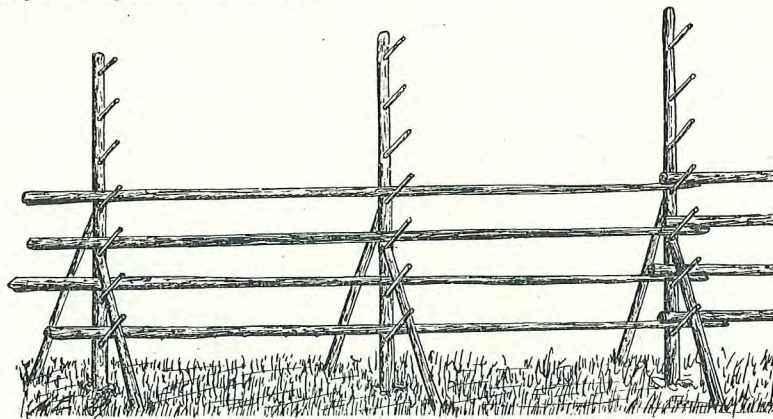

Fig. 15. Stomme till hässja.
Från Uppland.

Vad kallades virket till en hässja: hässjevirke, hässjerö? Fig. 15. Stolparna, som buro upp den: krakar, hässjestolpar, hässjegubbar? Eller använde man parställda störor (störbol) med halmband eller vidjor (hässjeband), som höllo stängerna på rätt plats (för myrhässjor)? Hur gjordes hässjekrakarna? Sparade man stumpar av kvistarna, då man högg dem? Borrade man in pinnar i dem: pinnar, knappar? Användes särskild hässjekrak-navare till detta? Hade man krakar som voro spetsade i båda ändar och med pinnar åt båda sidor, så att man kunde vända dem hur man ville? Hur höga voro krakarna för olika slags hässjor? Antal pinnar i dem och avstånd mellan pinnarna? Namn på de vågrätt lagda stängerna: hässjelang, hässjeroor, rödor, hässjestänger, hässjetoor? Hur långa höggos de? Namn på översta stängen: yfströda?

Hur många krakar hade man i var hässja? Två stycken med höet endast i mellanrummet mellan dem: innanstörhässja? Tre stycken: trekrakshässja? Hade man ändå längre hässjor? Hur höga gjordes hässjorna (5—9 stänger i höjd)? Kunde man för hö använda mycket höga hässjor? Hur sattes krakarna fast i jorden (bussades ned, kilades med sten)? Hade man stöd (stöddor, stötsor) vid varje krake (och en på vardera sidan)? Ansågs det som en skam, om en hässja sattes upp så dåligt, att

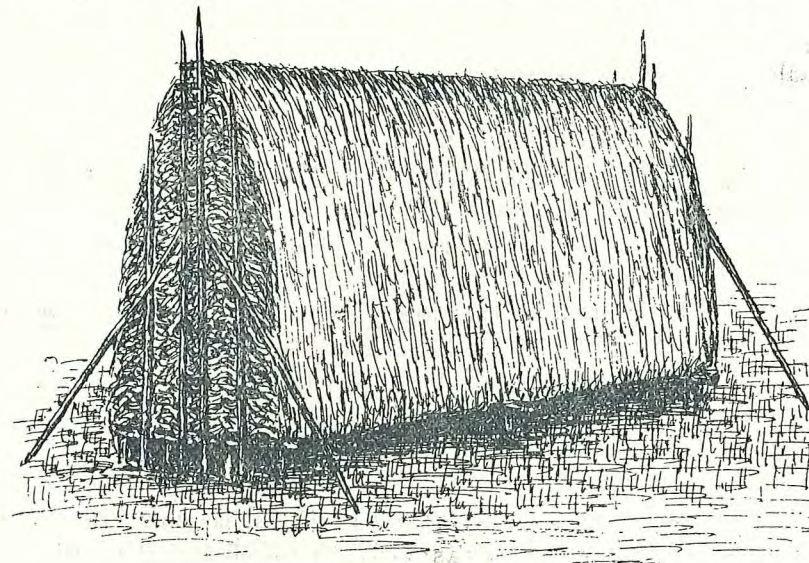

Fig. 16. Kölhässja.
Från Älvdalen, Dalarna.

den föll omkull vid blåst? Vad kallades det, om den stjalpte: få brinden, få en älg?

Vad kallades den tomma stommen till en hässja: hässjestöror, hässjebonad, häksbuna, hässjegolv, hässja? Fick stommen till hässjan stå kvar på ängen året om? Hur förvarade man annars virket? I små högar med ena ändan upplagd på en självvuxen klyka, nedslagen i jorden (rod kall, stångkarl, hässjestya, hässjestoda) eller på två korsställd krakar? Namn på virkeshögen? Förde man i stället virket till någon backe i närheten, där det lades upp i större högar (namn?) eller restes mot ett träd: hässjekur?

Gjorde man på **myrhässjor** (fig. 16) ett underlag under hässjan? Förekom detta också på andra hässjor? Vad kallades i så fall detta: underbonad, hässjegolv, hässjebänk? Vilade det direkt på marken eller på nedslagna pålar: knän? Varav gjordes underlaget? Breddade man kvistar (lasskvistar) över underlaget? Lade man stängerna över varje lager av höfång i st. f. att hänga höfången på stängerna, som vid hässjning av hemslåtter (jfr sid 27)? För hand eller med hjälp av verktyg (räfsa, tjuga)? Använde man stege för höga hässjor? Namn på fången, som lades upp åt gången: kamba o. s. v.? Vad kallades avståndet mellan två krakar (störpar): bleck, golv, gov, kamrum, läck, länk, rede, skift, sköta, sköte, stånglänga, trälängd? Namn på den del av stängerna, som gick ut vid ändarna utanför krakarna (ändgolv)? Namn på varven av hö eller starr: kämflött, flå, flo? Räknat i höjdd: bottenflo, mellanflo, översta flo o. s. v.? Andra namn på det översta varvet i hässjan: vattenflå, takflo, frede, hövda, hövdan, täckhö, stuttkammor, takvarv? Hade man en stång, som höll fast detta: vånd, ond? Lades under översta lagret ett varv lillkämmor, varigenom detta blev uppvässat, så att regnvattnet lättare rann av? Brukade man täcka hässjan med granbark eller andra täckningsämnen? Hur benämnde man arbetet att vika in eller räfsa av nedhängande hö från hässjan: raka, räfsa av, dona av, klappa åt, tyda omkring, gälla hässjan? Inhägnades myrhässjorna med en häsgård? Jfr frågelista 15! Gjordes stängslet av okvistade (ruskor) eller kvistade (rajor) ungräd?

Benämningar för att bedriva myrslåtter (att köla)? Jfr s. 1! Vid vilken tid företog man myrslåttern (kölslåtttern, skogs- slåttern)? Före eller efter slåttern i hembyn? Hade man bostäder vid myrarna, där man kunde bo under tiden arbetet pågick? Skildra bostadsförhållandena! Benämningar på kojorna: slätterkoja, slätterbod, slogbod, kölbod, myrbod, bustad, myrbustad, störis, gapskjul, gamme?

Brukade hela eller största delen av byns (gårdens) befolkning följa med till myrslåttern? Brukade man taga med sig några husdjur, t. ex. getter, till skogsängarna? Beskriv den utrustning, som brukade medtagas till myrarna: slätterredskap i egentlig

mening, yxor, fiskeredskap, reparationsverktyg, slipsten med vev, matvaror och kokkärl, kärna (getholk), elddon, brännvinsflaska (tutflaska), medicin, vallhorn, böcker (vilka)? Hur fraktade man upp förnödenheterna till myrarna (klövjade, bar på ryggen i ängeskott)?

Hade man vid slåtter på gungfly trygor (trampor, sankskor) på fötterna för att ej sjunka i myren (jfr frågelistan 24)? Hur var man annars klädd vid slåtter på sumpiga myrar?

d. Sjöslog.

Brukade man slå fräken och andra vattenväxter i sjöar, där vattnet var så djupt, att man måste vada? Så djupt, att man måste använda båt? Vad kallades sådant slätterarbete: sjöslog, sjöforslåtter, att slå sjögräs, frakenslåtter, att slå färne? Vid vilken tid brukade detta arbete utföras? Brukade man även samla andra växtarter än fräken (bladvass, kolvass, starr)? Hur tillgick frakenslåtttern? Hade man särskilda liar: färljå, dubbellie (försedd med långt skaft och en lie åt vardera sidan, den ena avig, den andra rät)? Hur fördes den? Hur fick man den att ta under vattenlinjen så att den inte flötade ovanpå? Hur samlade man ihop den avslagna fräkenmassan? Lade man länsor (hässjestänger sammanbundna med vidjor) runt densamma? Vad kallades dessa: flottstänger, färnstänger? Namn på hela flotten: fräkenflotte, färnflöt (vassflotte)? Hur fördes flotten till land (bogserades med roddbåtar)? Hur tog man upp fräkenmassan på land? Vilka redskap användes? Hade man långa krokar (färnkrokar, sjökrokar), som man drog upp den med? Hur fraktades fräken vidare till platsen, där den hässjades? Fick den ligga och torka något innan den hässjades? Sattes den i bördor? Hässjades den direkt i hässjor, som fingo stå till vintern? Om hässjningen avvek på något sätt från vanlig hässjning, torde detta angivas! Vad menas med dubbelhässjor och tvihässjor? Dubbelt så långa hässjor som vanligt eller två mot varandra lutande? Om delning av gemensamt skördad fräken, se sid. 30!

Brukade man ta bladvass till foder? Hur tillgick detta arbete? Hur torkades den? Benämning på torkad bladvass?

(Tog man torr bladvass på vintern till taktäckningsändamål? Beskriv detta arbete, ehuru det ej hör till höskörd. Omnämnr redskap och arbetsmetoder!)

e. Slätter på vallar och ängar i hembyn.

Jämför i tillämpliga delar vad som efterfrågas i början av mom. c.

Hurudan var dagordningen under slättern i hembyn? Skilde sig arbetssättet från myr- och backslätter? Om så var fallet, angiv vari skillnaden bestod (i själva avslagningen, liar och orv, torkningsförfarande, räfsning o. s. v.)! Vad kallades de olika årgångarna av odlat vallhö: förstårsvall («rågstubb»), nyvall, nylind, andraårsvall, tredjeårsvall o. s. v.?

Hur gick man till väga, då man före skiftets tid skulle dela upp slättervallarna i hembyn? Uttryck för att gå upp gränserna mellan tegarna? Trampade man upp en linje mellan råpålar, vadpålar? Vad kallades detta: vada, gå vad, gå upp vad, gå upp rå, trampa rå, gå upp skillnaden? Gick man fot om fot eller gick man en vända fram och tillbaka i rågången? På morgonen samma dag slättern började eller på aftonen före? Vem skulle gå vad? Eller slog man ett slag med lien längs gränsen mellan tegarna? Gick man därvid baklänges ett stycke ut i vallen och slog sig väg tillbaka till råpålen?

Hur torkade man vallhöet: 1. lät man det torka färdigt på marken; 2. satte man det i vålmar, då det var halvtorrt (såtan-torrt) och bredde ut det till torkning på nytt om några dagar; 3. torkade det på hässja? Har det förstnämnda av dessa sätt varit det ursprungligen i orten använda? När började man överge denna metod? Varför? Eller användes sättet ännu undantagsvis (uteslutande)? Gjordes bördorna avlånga, så att de lämpade sig att bäras in? Hände det, att man slog, bördade och bar in höet på samma dag? Vad kallades sådant hö: samdagshö, daghö?

Då man satte halvtorrt hö i såtar, gjordes detta för att höet skulle ta hetta (brinna till sig) i såtarna? Hur stora gjor-

des dessa såtar, som ej voro avsedda att bäras? Hur benämndes dessa såtar (vålmar, pykar, jfr sid. 19)? Hur länge fick höet stå i såtar? Uttryck för att lägga upp höet i sådana: sätta upp hö, hypa hö, vålma, stäcka o. s. v.? Drog man samman hösträngarna till högar med höbom eller släpräfsa? Vilka redskap användes annars? Uttryck för att allt höet står i såtar: ängen är uppsatt, höet är uppstäckt? Uttryck för att sprida ut det uppsatta höet på nytt: slå ut, breda ut hö, kasta ut sathö, tvitta ut bålen? Namn på det utbredda höet: dyssja? Sattes det torra höet på nytt i såtar eller körde man in det direkt? Lade man underlag under såtarna för att man lättare skulle kunna lassa på dem? En stång: sloge, snes? Lövruskar (slogarusler, slogaris) ovanpå stången? Jämnade man av toppen på såten för att den skulle stå bättre mot regn: toppa upp, stråna i?

Är metoden att hässja vallhö gammal i orten (lika gammal som odling av vallhö)? Är hässjning överhuvud taget nyinförd? I så fall varifrån? Fanns någon skillnad mellan skogs- och slättbygd i fråga om hässjningens förekomst? Hur hässjades vallhöet? Hur forslades höet till hässjan (bars, kördes med vagn, hödrög, släpräfsa)? Hur lades höet upp på hässjan? Putsades också sådana hässjor av, fastän de snart skulle köras hem? Har namnet skrythässa eller liknande förekommit för hässja, som ägaren med avsikt gjort mycket tunn? Namn på platsen, där hässjan stått (där t. ex. gräset är mindre utvuxet än annars)?

f. Höets inbärgning och hemforsling.

Uttryck för att få höet under tak: lada, bärga, köra (åka) in hö, åka i höhäck? Uttryck för den mängd hö, som man bärgade under en dag: dagslod? Hade man hölador vid gården? Brukade man lägga upp hö på skullar där (höskulle, -hjälle, -ränne, rinder, slinder, fähusskulle, stallskulle, skån, hång o. s. v.)? Eller i golv i ladan?

Brakade man bära eller köra (med vagn, kärra, släde) hem höet? Hur många såtar (hässjor) tog man i varje lass? Räk-

nades t. ex. tio såtar alltid som ett lass, även om man bar in höet? Lassa hölass, trampa skrindan, lägga råga, ge upp hö, ta emot hö i skrindan? Band man rep eller stänger över lasset: binda över, lina, görda lasset? Namn på rep, som bands över: hövävel? En stång, som bands över: bindstång, lass-stång, lëshävel, lassmed? Två sammanfogade stänger: klämmel, kremil? Namn på repen fram- och bak-till på vagnen: skolva, framrep, baksträng o. s. v.? Rep-krok att fästa repet vid: holder?

Hur tillgick hemforsling av hösåtar med underlag (s. 27)? Tog man endast en »stack» (i sydsv. bet.) åt gången? Snodde man rep om höstacken, för att den skulle följa med bra? Vad kallades detta: vävla, gjorda stack? Namn på det använda repet: högjording, vävling, hövävel, hårrep, svinalodsrep? Namn på den stång, som man sköt under stacken och knöt fast repet vid: snes, sloge, slostock, hävelstång? Jfr mom. e. ovan! Hur fick man upp den gjordade stacken på vagnen? Kunde man stjälpva vagnen med »håvan» intill stacken och vältra på (häva på) stacken med tillhjälp av en extra hävstång (hävare, slonål), som stacks under stacken? Var det endast kortvuxet ängshö, som forslades (folades) på detta sätt? Användes hösläde för sådan körning? Stjälpte man släden över höstacken (drugun) och band fast den vid en under stacken lagd stör (som ovan)? Hur tillgick annars hölassningen (med grep, gaffel)?

Uttryck för att lägga upp (ge upp, lassa upp) hö på en skulle e. d.? Ta emot höet? Vad kallades den hömassa, som av en eller flera personer vältras till sin plats: välta? Sammanfattande namn på allt höet i ett fähus e. d.: höbinge, höstabbe, höbunke, höbrodd, höbröt, hökälling? Benämning på en större höhop, som i brist på annan plats måste läggas på logen: hölo?

Hur försiggick hökörning från ängar och myrar på vintern: höskog, forskog, höåka? Skillnad mellan sommarlass och vinterlass? Hurudana kördon användes? Hur lång tid behövdes för varje fora (från de avlägsnaste skogsängarna)? Vad menades med att höböta?

IV. Arbetsgemenskap inom byalaget under slåttern.

Utfördes någon del av arbetet gemensamt av alla gårdar i byn? Var det slätter på skogsängar, sjöslätter o. d., som utfördes på detta sätt? Vad kallades samfällid slätter: hopslog, hopslätter, hopängar? Började annars grannarna slå på samma dag? Bestämdes tiden för slåtterns början av byåldermannen? Efter samråd mellan bönderna i byn? Var det vanligt att man ordnade med gemensam väckning under slåttern? Gick skyldigheten att väcka i tur och ordning mellan grannarna? Skulle den som väckte ha någon traktering (en sup)? Hur avlönades en som väckte under hela slåttern (lön in natura efter slåtterns slut: matdel)? Brukade man sluta dagsarbetet på gemensam tid? Efter tillrop av någon gammal byman? Var det noga bestämt, vilka stycken på ängen, som skulle slås varje dag? Var det också bestämt, hur många slättare och räfsare varje gård skulle hålla, för att man skulle hinna med det förelagda? Hade man en särskild ängesklubba, som åldermannen sände ut i ladorna, då man av någon anledning måste samlas till överläggning på dagen? Gick man till ängen i någon bestämd fastställd marschordning? Ålderman och spelmän i täten? Bar man liarna på olika sätt till och från slåttern? Måste den som slagit dåligt bära lien på annat sätt än andra?

Skildra hur slåttern tillgick vid herrgårdar i trakten i den mån arbetssätt och arbetsorganisation avvek från böndernas. Hur förplägades torpare och statare?

Hölo enskilda gårdar slättergänge (slättergille, -jäspe, -öl, sletkarlöl, talka), då grannar från skilda håll kommo till hjälp och därefter undfägnades med mat och dryck, spel och dans? Hurrades det, då arbetet var slut: hurra lykte, lyfta? Roade man sig med idrottslekar på eftermiddagen: autndagen? Beskriv tävlingar, som förekommo vid sådana tillfällen, även sådana som rörde konsten att slå väl! Var det vanligt, att hantverkare togo sig andtidslov (o. 14 dagar) för att hjälpa till med slåttern? Fanns något gemensamt namn på legofolk under slåttern: lejfolk, andtidskarlar, oknut folk? Namn på allt folk, som deltog i slåttern: ängesfolk, höstafolk, höstakarlar?

Hur var man klädd vid slättergille? Annars under slättern: slättandrustad? Ansågs slättern som ett slags halvhelg, så att man var finare klädd än vanligt? Hade man särskilda plagg, som blott användes under slättern: slättandhalsduk, ängesbyxor, skor, o. s. v.? Hade kvinnorna långa handskar utan fingrar men med tumme, då de räfsade: räfschandskar, slätterhandskar, ängschandskar?

Vilka mattider hade man under slättern? Namn på särskilda mål, som blott förekommo under slättern: snusmål e. d.? Fanns namnet slätteröl för det öl, som bryggdes till slättern? Ängesflaska, i vilken ölet fördes till ängen? Firades slätterns avslutning med slätterfest? Gemensam för byn? Vad kallades den: slätterkalas, gårdsmål, gammelöl? Hur firades den? Dans: gammelölsdans? Gunga: gammelölsgunga o. s. v.? Åt man slättergröt, lyftgröt, lyktgröt i de olika gårdarna efter slätterns slut (söndagen efter)? Hur kokades den? Andra maträtter, knutna till slättern? Förekom det, att flickorna hade med sig räfsbullar av viss form, som de togo med för att locka slätterkararna att ta ifrån dem under vilostunderna?

Hur kallade man att dela det gemensamt skördade höet: byta hö? Hur skedde delningen? Lade man upp höet i ett antal lika stora högar, som mättes (med mätarepåk) och fördelades efter gårdarnas storlek? Efter antalet från gårdarna deltagande arbetare? Märkte man vid fördelningen de lika stora högarna med kvistar av vissa bestämda träd och växter, samt lottade, kastade lott, drog stack för att nå ändå större rättvisa? Skulle man efter verkställd fördelning kappas om (käppas) att lasta sina lass? Hade man ängar, som slogos gemensamt av soldatrotarna: rottjäg? Delades det på dessa skördade höet efter gårdarnas andel i soldatens lön (ett fok motsvarande en fjärdedel av soldatlönen = $\frac{1}{4}$ hösåte)? Hur märkte man de hösåtar, som tillfallit en viss ägare (satte stickor med bomärke i högen)? Delade man de uppsatta hässjorna vid frakenslätter? Hur tillgick därvid? Skedde det genom lottning? På annat sätt? Märkte man också hässjorna med sitt bomärke?

Hade den i byn, som höll tjur, rätt att slå en viss teg i byns äng som ersättning för sitt besvär: oxslätter? Gällde

liknande anordning för den som höll fargalt? Finnas uttryck som tiondeslog, knektslog och vad betyda de? Finnas uttryck som hälftenslog, slå till hälfta?

Hur fördelades underhållsskyldigheten av lador, som ägdes gemensamt av flera? Var man två om den, skulle då ägarna reparera var sin sida av taket? Eller skulle de reparera vartannat år?

V. Folkminnen rörande slätter.

Här upptagas endast några som exempel avsedda frågor rörande ämnet. För den som önskar en mera detaljerad behandling av denna del av ämnet hänvisas bl. a. till den utförliga framställningen (kap. IX) i »Finlands svenska folkdiktning VII. Folktro och trolldom 2. Växtlighetsriter, utgivet av Gunnar Landtman». (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CLXXXIV). Helsingfors 1925.

Vad hade man att iakttaga med slätterredskapen före och efter användandet? Vässade man lien efter användandet? Hur förvarades lien? Vad säga brynstenen och stickan, då de användas? Vad hände, eller vad sade man, om någon råkade skära sig på en lie (jfr s. 9!)? Fick man inte stiga över en lie?

Hur förfor man med den, som för första gången var med vid slättern? Doppades han i vatten? Varför?

Vad sade man, om någon tröttnade under slätterarbetet? Ömhet i musklerna, orsakad av ovana vid att föra lien: han är liebruten, har fått lieranken, roranken, han är lierank, rorank? Kan lierank betyda, att man darrar av trötthet under arbetet? Vad hade man för sätt att bota lieranken? Andra uttryck för trötthet: få liekaringen, få liekatten, gå kus, gå varg, gå mes, gå i mesen, gå bet, gå trött, bli lisår, det blir skjålt, skämt bakom skaftet? Brukade slättarna pressa, pina varann vid slätterarbetet? Kunde det hända, att man förstörde bettet i någons lie, som ansågs vara en kuse (skicklig) att slå, för att han ej skulle pina de andra, t. ex. genom att man drog med en nål, en mässingskam, utefter

eggen? Hade man särskilda uttryck för vila under arbetet: pusta ren o. s. v.?

Kappades man om att slå sista biten av åkern eller ängen? Hur tillgick därvid? Utsågs eller tvangs någon av de arbetande att hugga de sista stråna: ta haren, räven? Sökte man fånga harungar under slätterarbetet? Inringade man någon av de arbetande, som sålunda blev sist på ett litet oslaget område?

Iaktogs något särskilt med första eller sista hölasset (bördan)? Satte man kvistar eller lövruskor i höet? Hur inlades höet i ladan? Hade man att iakttaga särskilda mått för att få höet drygt, hindra råttor att trivas i det?

Vilka tecken och tydor tog man vid slåttern (om räfsan kommer med pinnarna uppåt, om två räfsor fastna i varandra o. s. v.)? Berättas det om att någon fått slätterhjälp av trollen (jätten)? Skördade de underjordiska (trollen, vättarna, vittran) samtidigt med människorna? Fick man inte släpa räfsan efter sig på ängen? Varför?

Brukade flickorna uppvaktas av pojkarne under höbärgningen? I vilka former skedde detta?

Namngiv och beskriv lekar, som lektes under slättergillena! Voro några av dem knutna till majstången? Vilken roll spelade denna vid slåttern?

Av illustrationerna i denna lista äro fig. 5, 12 och 16 efter teckningar av O. Gullberg, föremålen från Älvdalen, originalteckn. tillhöra Dalmålsordboken, Landsmålsarkivet. Fig. 13 är hämtad från T. Norlind, Svenska allmogens liv (även i G. O. Hyltén-Cavallius, Wärend och wirdarne II, 2 uppl. 1922, urspr. från Linné). De övriga illustrationerna efter skisser av fil. mag. M. Eriksson efter föremål i Nordiska Museets samlingar, utom fig. 1: 1, som tecknats efter naturen, fig. 1: 2 vartill originalteckning finnes hos G. Grotenfelt, Det primitiva jordbrukets metoder i Finland, 1899, fig. 8: a—b (som tecknats efter föremål i Upplandsmuseet i Uppsala) samt fig. 4, 14 och 15 som tecknats efter naturen.

SLÅTTER.

I. Inledning.

Hur böjes ordet slå i betydelsen 'skära av gräs med lie' (slå, slog, slagit; slå, slåde, slått)? Vilka andra ord finnas för samma arbete: ta ikull gräset, hugga, bagga, skära, meja? Kan slå beteckna hela arbetet med hötakten, ej blott avsländet av gräset? Namn på slätterarbetet: slåtta, slätter, slog, slåning? Jfr flera uttryck nedan vid slättertiden! Finnas sådana ord som kappslog och timslog? Betydelser? Olika namn på slätterarbete på olika lokaler: a) på fast (ev. odlad) mark: åkersslog, lindslog, gårdesslog; b) på självbärande mark: backslog, hackslog, skantslog, skrantsloge, skrabbslått, myrslog, tuvslått, skogsslätter, vattängsslätter, sjöslog, kärrängsslätter, kölslått, ängsslog, täktslog, hagslog, skrapsslog, dängeslog, slätslog, dikesslog, åbacksslog, åslog, bäckebacksslog, tomtslog, hästforslått? Betecknade dessa namn också de markområden man slog (jfr blivande frågelista om ängar!) eller gräset, som växte på området?

Vad kallade man det gräs, som växte upp på ängarna efter slåttern: återväxt, nyvälle, hå, håv, nylöpe, sidskott, andrune, andlade, andgroe? Vad kallades det att slå för andra gången samma år: slå annsinn, slå nyvälle, slå sidskott? Namn på andra skörden: omslåtta, tvihack, annorskörd, anngångsslog, anngångsskörd?

Hade man något namn på tiden mellan vårbrukets avslutande och slåttern: latsommar, huveltid, håvel? Vilka namn hade man för slätter- och höbärgningstiden: slåtta, slätter, slåning, slättertid, slåttandtid, »börja med slättkarlar»,